

2018.

Az izlandi zenéről, Jón Leifsről, és a Három Himnuszról

Szerző: Varga Ildikó Rita Anna

Felkészítő tanárok:

Dr. Dombi Józsefné dr. főiskolai tanár,

Prof. Dr. Maczelka Noémi egyetemi
tanár,

Altörjay Tamás művésztanár.

2018. 11. 15. (29.)

Varga Ildikó Rita Anna

Az izlandi zenéről, Jón Leifsről, és a Három Himnuszról

**Jón Leifs: *Three Icelandic Hymns – Kirkjulög* (Templomi dal – Három Himnusz, op. 12a) című „ciklusa”
magyar bemutatója kapcsán**

Tartalom

- I. A témaválasztásról**
- II. A kutatás módszereiről és a darabválasztásról**
- III. Izlandról, az izlandi zenéről, Jón Leifsről és a *Kirkjulög*ről**
 - 1. Izland történelme és népzenei múltja**
 - 2. Az izlandi klasszikus zene első lépései és az úttörők**
 - 3. Jón Leifs munkássága és a *Kirkjulög***

Befejezés

Képek, dokumentumok

Irodalom

I. A témaválasztásról

A téma kiválasztásában mindhárom témavezető tanárom és a körülmények együttállása segített. Az egyik zenetörténet órán az északi zene került szóba, az első magánének órán tudtam meg, hogy egy izlandi zeneszerző: Vilberg Vigósson családi kapcsolatai révén több nyarat töltött Szegeden, zongoraórán pedig egyik tanulás alatt álló darabom kapcsán került szó az északi zenéről és Izlandról.

Tanáraim ösztönzésére választottam az izlandi zene bemutatásával kapcsolatos témát azért, hogy már meglévő ismereteimet – korábban három évig dolgoztam az országban – felfrissítsem, s azért is, hogy kutatásaim alapján új területeket tárhassak fel és mutathassak be a honi szakma és a nagyközönség számára.

II. A kutatás módszereiről és a darabválasztásról

Miután a téma megszületett, felvettem a kapcsolatot izlandi barátaimmal, ill. átgondoltam azt is, vajon melyik zeneszerző munkásságát kellene dolgozatom középpontjába helyeznem. Jón Leifs *Three Icelandic Hymns – Kirkjulög (Templomi dal – Három Himnusz, op. 12a)* darabját ismertem már, életem második izlandi hangversenyén hallottam egy kollégámtól, és már akkor megtetszett.

A kutatásomat tehát Jón Leifs és templomi ciklusa köré szerettem volna csoportosítani. Miután megtörtént a témafelvetés, s miután erre mind a három témavezetőm rábólintott, tervet készítettem. Egy énekes kollégámtól kértem el a dalok kottáját, tőle kaptam izlandi nyelvű zenetörténeti forrásokat is, pl. az ottani zeneszerzők életéről, majd további dokumentumok keresésébe kezdtem. Mozgósítottam korábbi kinti kapcsolataimat, amelyeknek köszönhetően egy barátom elküldte nekem a Jón Leifs életéről 1995-ben készített izlandi filmet. Ez kutatási alapot nem, de inspirációt mindenképpen jelentett számomra.

Jón Leifs-ről (ejtsd: Jóun Léjfszről), munkásságáról, ill. az izlandi zenéről azonban még ezek után is kevés forrás állt rendelkezésemre. A témákat nem sokan kutatták, ezért is gondoltam azt, hogy érdemes foglalkoznom vele. A feladatot mindazonáltal az is nehezítette, hogy egy tanulmány kivételével csak és kizárólag izlandi és angol nyelvű források álltak rendelkezésemre. Célom az volt, hogy egy átfogó képet jelenítsek meg némi „mélymerítés”-technika, továbbá az analízis, a szintézis, az összehasonlítás és a hipotézis módszereinek felhasználásával.

A dolgozat végül elkészült, amiért, a támogatásért és a segítségért köszönetemet szeretném kifejezni mindhárom témavezetőmnek.

III. Izlandról, az izlandi zenéről, Jón Leifsról és a *Kirkjulögröl*

1. Izland történelme és népzenei múltja

„Izland varázslatos világ. A tűz és a jég, a gleccserek, a gejzírek, a vízesések, a vulkánok, a csodás tavak és a sarki fény hazája. Az ott élők többsége hisz a természetfelettiben, büszkén őrzi kultúráját, műveli zenéjét és dédelgeti anyanyelvét. A kezdetekben „pogány”, később katolikus, ma főként lutheránus hitvilágú nemzet – ami mindössze 262-300, más becslések szerint 320-350 ezer lelket számlál – igen fontosnak tartja gyökereit, nagy tisztelettel viseltetik a természet iránt, és értőn gondozza hagyományait.”¹

Izlandról valószínűleg Pütheász (Pytheas) írt először i. e. 330-ban, a következő emléket pedig a 9-10. század környékéről származó *Landnámabókban* (*A telepések, vagy A letelepedések könyve*) találhatjuk, amiben arra utalnak, hogy a 8. században már éltek ír szerzetesek a szigeten. Izlandot először Hóföldnek (Snjórland, ejtsd: Sznyórlánd), majd Jégföldnek (Ísland, ejtsd: Ízlánd) nevezték el az arra járó hajósok, pedig a 9. század környékén még biztosan nagy erdők borították a felszínét. A fővárost, Reykjavíkot (jelentése: Füstölgő völgy) Ingólfur Arnasson alapította 874 körül, az ország története pedig ma is büszkén emlékszik arra, hogy 930-ban itt hozták létre a világ első parlamentjét az Alþingi-t (Allthing). Izland két leghíresebb vikingje Vörös Erik és fia, Leifur Eiríksson (ejtsd: Lévjür Ejriksson) voltak. Vörös Erik Grönlandot fedezte fel 982 körül, Leifur pedig Amerikát, jóval Kolumbusz, és jóval 1492 előtt.²

Izlandon 1000 körül kezdett elterjedni a kereszténység. Az ország 1200 körül a norvégek, az 1300-as évektől pedig a dánok fennhatósága alá tartozott, akik az 1500-as évektől tüzzel-vassal kezdtek a reformáció terjesztésébe. Jón Arason (1484–1550), Izland utolsó katolikus püspökét 1550-ben végezték ki két fiával együtt. A püspök és fiai vértanúságának emlékét szobor és emlékhely is őrzi.

Az ország újabb kori történelmének tán legjelentősebb eseménye 1944-ben következett be, mikor is a régi parlament helyén, a Þingvelliren (Az országgyűlés földjén) kikiáltották Izlandot köztársaságnak, és ekkor mondták ki Dániától való függetlenségét is.

¹ Varga Ildikó Rita Anna, *Mesés izlandi hangszerek*, <https://www.gramofon.hu/archivum/meses-izlandi-hangszerek>, a hozzáférés ideje: 2018. 11. 14., 18:16.

² Érdekeség: egyes források Leifur-nek, mások Bjarni Herjólfsson (Bjátni Herjóulfsson) viking hajósnek tulajdonítják a felfedezést.

Az izlandi kultúrtörténet szerves részét képezik a sagák, vagyis történetek, elbeszélések, vagy regék, amelyek közül a két *Edda-saga* (*Edda-rege*) tekinthető a legismertebbnek. A régebbi, az ún. verses *Edda* a 9. század körül keletkezett, az újabbat, a prózákból állót pedig Snorri Sturluson (1178/9–1241) jegyezte le vagy 1220 és 1223 között, vagy az 1226/30-as évek táján. Izland legrégebbi írásos zenei emléke a 100 versszakból álló *Lilja* (*Liliom*), amit Eysteinn Ásgrímsson, egy szerzetes örökített meg az utókor számára.

Az izlandi zenét egészen a 19. századig főként az egyházi modulusok, azaz a „templomi modális” hangnemek határozták meg. Az 1000, móduszokban lévő dallamot is tartalmazó *Izlandi népdalok* (*Íslensk þjóðlög*, ejtsd: *Ízlenszkt þjóúdlög*) című kötet lehet erre az egyik bizonyíték. Jón Leifs (szül. név: Jón Þórleifsson, 1899–1968) a tán legismertebb izlandi zeneszerző is sokat tett hazája népdalkincsének megőrzéséért, 1925-ben, 1926-ban, 1928-ban és 1934-ben is népdalgyűjtő körútra indult, és sok művében fel is dolgozta az izlandi dallamokat. (Pl. *Íslensk rímnadanslög*, *Izlandi rím-táncdal*, op. 11.).

Az izlandi népdalok két formában jelentek meg a 11. század környékén. Egyik fajtájukat kveða-nak (ejtsd: kveďá), azaz üdvözlletnek, a másikat syngja-nak (ejtsd: szingjá), azaz éneknek nevezték. A kvæðaskapur-höz (ejtsd: kvájðászkápür, azaz „énekverselés”, vagy elbeszélő ének) gyakorta ún. sagnadansar (szágnádánszár), azaz valamiféle tánc társult, amelyek közül a legismertebb az ún. *Vikivaki* volt. Az izlandi zene korábbiakban felsorolt „alkotóelemei” közé soroljuk még a rímur-t (jelentése: rím, ríma=rímel) és a tvísöngur-t, azaz ikerdallamot (tvíburi=iker, söngur=ének), vagy kettős-éneket. Ám míg a rímur előfordulása gyakori, a tvísöngur jelenléte korántsem volt uralkodó az izlandi népi muzsikában.

A gyakrabban használt zenei eszköz, a rímur egy 2–4 soros, gyakran rímnahættir-ban (rímnehájtír), azaz „rím–mértékben” íródott vers volt, amelyben a trocheusok, az alliterációk, ill. a váltakozó metrum mellé diatonikus hangsor társult. Valószínűsíthető az is, hogy a 9. századi, korábbiakban említett, verses *Edda-saga*, mint a skáld (bárd) költemények gyűjteménye, rímur-ben íródott. A skáld költészet a skandináv államokban, ill. Izlandon volt elterjedt a viking-korban és a középkor tájékán. A műfaj leghíresebb izlandi képviselője Snorri Sturluson (1178 körül–1241) volt.

A skáldok verseiket lírával (izlandi megfelelője a gígja) és hárfával, azaz harpa-val kísérték. A ránk maradt rímur-öket Bjarni Þorsteinsson (1861–1938) zeneszerző jegyezte le, aki magyarázó jegyzeteket közölt a tvísöngur-ról, s közülük 42-t ki is nyomtattatott. Ezek voltak az Izlandon akkoriban leggyakrabban énekelt dalok. A tvísöngur és a rímur Jón Leifst is megihlette, aki pl. a *Three Icelandic Hymns – Kirkjulög* (*Templomi dal – Három Himnusz*, op. 12a) című, három „tételből” álló ciklusában állított emléket a két zenei hagyománynak.

2. Az izlandi klasszikus zene első lépései és az úttörők

Az izlandi klasszikus zene, amelynek Jón Leifs máig a legtöbbre tartott képviselője, a nyugat-európai hangszeres „műzene” történetéhez mérten nagyon rövid múlttal rendelkezik. Izland zenéjét kb. az 1920-as, 1930-as évekig ugyanis többségében csak az énekelt zene, azaz a különféle népdalok, és templomi énekek alkották. Az izlandi klasszikus zene első úttörőjének Jónas Helgason (1839–1903) nevezhető, aki egy rövid koppenhágai zenei tanulmányút után hazatérve megalapította Izland első énekkarát 1862-ben. Öccse, Helgi Helgason követte testvére példáját, és életre hívta az első rézfúvós zenekart Lúðurþeytarafélag Reykjavíkur (ejtsd: Lúðurþéjtáráféjlág Rejkjavíkkür) néven 1876-ban. Jónas nem csak az első énekkar megalapítója, hanem rendkívül agilis zenetanár is volt, akinek munkája révén egyre népszerűbbé váltak Izland-szerte a templomi zenében használatos himnuszok, korálok.

A sziget első, professzionálisnak nevezhető, „klasszikus” zeneszerzője Sveinbjörn Sveinbjörnsson (1847–1927) volt, aki kiváló zongoristaként is működött, ő írta Izland első himnuszát Matthías Jochumsson zsoldárszövegére *Ó guð vors lands! (Ó, országunk Istene!)* címmel, valamint elsőként komponált kamarazenét – pl. *F-dúr hegedűszonáta, Hét dal énekhangra és zongorára* –, és nagyobb lélegzetű zeneműveket.

Több, jelentős izlandi zeneszerző is született a századfordulón. Közülük Sigvaldi Kaldalóns (1881–1946) a zeneszerző és doktor, Emil Thoroddsen (1898–1944) a zeneszerző, kritikus, színdarabíró, és fordító, a ma is legnagyobb izlandi folyóirat a *Morgunblaðið (Morgünbláðið, azaz Reggeli Újság)* egykori munkatársa, és Björgvin Guðmundsson (1891–1961) voltak ismertek, Páll Ísolfsson (1893–1974), s persze Jón Leifs mellett.

Más, a 19. századi, ill. a századforduló környékén született izlandi zeneszerzők is nagy hatással voltak a sziget kultúrájára. Pl. Markús Kristjánsson (1902–1931), Sigfús Einarsson (1877–1939), Þórarinn Guðmundsson (1896–1979), Árni Þorsteinsson (1870–1962), és Eyþór Stefánsson (1901–1999). Továbbá Jón Þórarinnsson (1917–2012), Jórunn Viðar (1918–2017, zeneszerző hölgy, lásd még később), Karl O. (Otto) Rúnolfsson (1900–1970), és Árni Björnsson (1905–1995). Meg kell még említenünk Árni Thorsteinsson-t (1870–1962), Sigfús Einarsson-t (1877–1939), és Sigurður Þórðarsson-t (1895–1968), nem elfeledkezve Þórarinn Guðmundsson-ról (1896–1979), és Þórarinn Jónsson-ról (1900–1974) sem, akik mind-mind segítették az országot a klasszikus zenei műveltség megteremtésében. (Továbbiak: Képek...)

Nem zeneszerző volt ugyan, de szerette és művelte a zenét az ország eddigi egyetlen Nobel-díjasa, a költő és író: Halldór Laxness, eredeti nevén Halldór Guðjónsson (1902–1998), aki életében több mint 60 könyvet írt. Legnépszerűbbek szocialista-realista

novellái voltak, pl. a *Salka Valka*, az *Independent People*, vagy a *World Light*. Egyik versét, az *Íslenskt vögguljóð á Hörpu* (Izlandi bölcsődal hárfára) címűt Jón Þórarinnsson zeneszerző, orgona- és zongoraművész, karmester és karnagy dolgozta fel, egy másikat, az *Únglingurinn í skóginum* címűt pedig hárman is hangokba öntötték. Karl O. (Otto) Rúnolfsson 1955-ben, Ragnar Björnsson (1926–1999) 1962/63-ban zenésítette meg a verset, amelynek legutolsó feldolgozása Jórunn Viðar, egy nemrégiben, 2017-ben elhunyt hölgy „tónskáld”, azaz női „hangköltő” nevéhez fűződik.

A századfordulón és a kissé később született izlandi zeneszerzők valóságos „dal-cunamit”, indítottak el a XX. század elején. Jelentős számú, ma is énekelt Gesang és Lied született, amelyek között több népdalfeldolgozást találhatunk. Ilyenek pl. a máig nagyon népszerű *Sofðu unga ástin mín* (Aludj kicsim, kedvesem) Sveinbjörn Sveinbjörnsson-tól, vagy az *Erla, góða Erla* (Erla, jó Erla) Sigvaldi Kaldalóns tollából. A dal, mint műfaj, fontos szerepet játszott az izlandi nép kultúrtörténetében az éneklés és a vokális zene szeretete, ill. a hangszeres muzsika viszonylagosan késői térhódításának köszönhetően. Születtek „istenes” dalok, pl. Páll Ísólffson: *Máriuvers*, vagy Sigvaldi S. Kaldalóns: *Ave Maria* című dala, és drámai, „áriaszerű” alkotások, pl. Karl. O. Rúnolfsson: *Síðasti dans* (Utolsó tánc) című alkotása. De világot láttak nagy, romantikus jegyeket mutató dalok, pl. Sigfús Einarsson: *Gígjan* (Hegedű) címet viselő zeneműve, és egészen modern, néhol a kodályi harmóniavilágot tükröző alkotások is pl. Páll Ísólffson, *Heyr, það er unnusti minn* (Hallod? Ez a jegyesem), vagy Jón Ásgeirsson tollából a *Svanurinn*, azaz a *Hattýú*, amely zeneszerzői eszközeit tekintve akár 20. századinak is nevezhető.

A dal népszerűségéből szinte törvényszerűen következett, hogy hamarosan nagyobb lélegzetű, vokális-zenekari alkotások is születtek. Ilyen pl. Björgvin Guðmundsson (1891–1961) három részből álló oratóriuma, a valamikor 1929 előtt íródott *Örlagagátan*, azaz *A végzet rejtélye*. Az első izlandi opera, a Jón Ásgeirsson (1928–) szerezte *Þrymskviða* (*Þrym éneke*) sokkal később keletkezett, bemutatójára is csak 1974-ben került sor. Az opera címe az *Edda* egyik részére utal, ám a zeneszerző nem csak az említett „fejezetet”, hanem egyéb részeket is felhasznált művében az *Eddá*-ból. A címben található *kviða* szó pedig visszautal a korábbiakban már említett *kveðá*-ra, az izlandi énekelt népzene egyik műfajára.

Az 1930-as évtől fontos intézmények megalapítása/megalakulása is segítette a zeneszerzők munkáját. Az ország első, ma is működő zenei intézménye, egy konzervatórium jött létre Tónlistarskólinn í Reykjavík (Zeneiskola Reykjavíkban) néven, elkezdett sugározni az izlandi rádió (Ríkisútvarpið, RÚV, ejtsd: Ríkiszútvarpið), amelynek 1935-ben lett zeneigazgatója Leifs, majd két évtizeddel később az Izlandi Szimfonikus Zenekar is megalakult.

3. Jón Leifs munkássága és a *Kirkjulög*

Jón Leifs 1930-ban fejezte be *Orgona Concerto*ját, amely egyes források szerint a korszak egyik legbátrabb zeneművének volt nevezhető. A darab legfőbb zeneszerzői eszközei közé a tvísöngur-t, a gyakran tükanyarokat rajzoló akkordfűzést és a meglehetősen hetyke zeneszerzői hangot sorolhatjuk. A concerto egy óriási, karakánul megszerkesztett passacaglia harminc variációval, amiről Alex Ross ezt írta 2009-ben: „Bach walking on the tundra”, azaz Bach átgyalogol a tundrán. Főként az egyedi és merész hangnak, ill. a disszonanciának köszönhetően Leifs előbbi kompozíciójának náci Németországbeli bemutatója hatalmas botrányba fulladt, mikor is Fritz Stege, a korszak ismert német zenekritikusa egyenesen „kínzóan korlátolt intellektuális világú” („agonizingly narrow-minded intellectual world.”)³ zeneműnek nevezte Leifs alkotását.

A Sólheimarban, 1899. május 1-én, Þorleifur Jónsson (1855–1929) és Ragnheiður Bjarnadóttir (1873–1961) gyermekeként született zeneszerző 1916-tól 1944-ig némi megszakítással tanult, alkotott és dolgozott Németországban. Egyik lipcsei zeneszerző tanára a magyar származású, a budapesti Zeneakadémián tanult karmester, zeneszerző és zenei író, Szendrei Aladár (Alfréd, 1883/84–1976) volt.

Leifs az 1920-as évektől Csehországban, Norvégiában, Dániában és Németországban turnézott karmesterként, 1935-ben rövid ideig Izlandon élt mielőtt visszatért Németországba, majd 1944-ben egy svédországi kitérő és egy válás után hazatérve haláláig hazájában maradt. Mintegy 70 művet írt, számtalan cikket publikált, megalapította a STEF-et, az izlandi zeneszerzők szerzői jogi egyesületét, és ő lett Izland első, nemzetközileg is ismert, ill. elismert karmestere.

A dráma magán- és művészelete állandó szereplője volt. Háromszor nősült, nagyobbik lányát úszóbalesetben elvesztette, akinek halálra szerezte az *Erfiljóð (In memoriam)* Op. 35. című férfikarra írt művét, a *Vita et mors* vonósnégyest (Op. 36.), és máig legnépszerűbb alkotását, a *Requiemet* (Op. 33b.).⁴

Bár 1920-tól komponált, művei még az 1940-es években sem kapták meg az általa óhajtott elismerést, például a *Saga szimfónia* sem, amely 1941/42-ben íródott. A sorozatos sikertelenség alkotói válságba juttatta a zeneszerzőt, s ekkortájt bomlott fel második

³ Forrás: Irodalom/10.

⁴ Jón Leifs: *Requiem*, <https://www.youtube.com/watch?v=dv1Ocv-rrJI>, hozzáférés: 2018. 11. 15., 15:43. (Részlet.)

házassága is. 1956-ban újránősült, és a '60-as években írta meg oratórikus és szimfonikus költészetének tán legjelentősebb műveit. Ezeket a legnagyobb izlandi vulkán, a Hekla (*Hekla*, Op. 52, 1961),⁵ ill. annak 1947-es kitörése, az izlandi gejzírek közül a legnagyobb, a Geysir (*Geysir*, Op. 51, 1961), és a vízesések, pl. a Dettifoss (*Dettifoss*, Op. 57, 1964) ihlették. Utolsó szerzeményét – *Hughreysting (Consolation)*, *Intermezzo for string orchestra*, Op. 66. – halálának évében, 1968-ban írta. 1968. július 30-án, súlyos betegségben hunyt el Reykjavíkban.

Zenéje nem szorítható kategóriai korlátok közé többek között azért sem, mert élesen elhatárolta magát minden zeneszerzői csoporttól és iskolától. Amennyiben mégis megkísérelnénk zeneszerzői eszköztára, vagy elkötelezettsége alapján besorolni, modernistának és jó értelemben véve nacionalistának nevezhetnénk. Nemzeti lelkülete pl. abban is megmutatkozott egy forrás szerint, hogy vissza akarta ragadni az izlandi kultúrát Wagner karmaiból, ami annyit tesz, hogy meg szeretne volna tisztítani az izlandi történelmet a mintegy „hozzáragadt” wagneri „átfogalmazásoktól”. Erre pl. három részes *Edda oratóriuma* utolsó részének címe, *Az istenek alkonya* is utal. Hilmar Oddson író és rendező a következőket mondta az izlandi lélekről, Jón Leifsről, és művészetéről:

Az izlandi lelket sem megérteni, sem kifejezni nem lehet a természeti erőkkel való kapcsolat, a föld és ég, és a kemény, ugyanakkor jóságos tengerek lefestése nélkül, amelyek fáradhatatlanul áradnak partjai mentén. Leif zenéje is meghatározhatatlan... egyedül áll a gondolatok óceánjában, valahol középen, a zeneszerzők szárazföldjén túl. Anyagát a történelmi sziget kegyetlen természete, Izland ihlette.⁶

Az előzőekben olvasottak alapján cseppet sem lehet meglepő, hogy Jón Leifs zeneszerzői munkásságának alapját az izlandi népdal és az izlandi költészet, azon belül pl. a sagák képezik. Leifs sagák-kal kapcsolatos, legnagyobb szabású műve az előbbiekben említett *Edda oratórium*, ami három részből áll. A szerző 1935 és 1940 között komponálta az op. 20-as *Edda oratóriumai* közül az *Edda I., A föld teremtése* címűt, 1966-ban készült el a második rész: *Edda II, Az Istenek élete* (op. 42. 1966), a harmadik pedig a befejezetlenül maradt *Az istenek alkonya* (op. 65.), ami 1964 és 68 között íródott.

⁵ Jón Leifs: *Hekla*, <https://www.youtube.com/watch?v=-AQ24wuyqI>, hozzáférés: 2018. 11. 15., 15:40.

⁶ „The Icelandic heart can be neither understood nor interpreted except in connection with the forces of nature, earth and sky, and the rough though bountiful seas that restlessly surge about the land. Leifs' music is unclassifiable . . . he stands alone amidst an ocean of ideas, somewhere between, or beyond the composer's mainland. He seeks his material from the harsh nature of the historic island that is Iceland”. Irodalom/11.

Az sem lehet véletlen – nb dráma! –, hogy Jón Leifs három, Beethoven muzsikájával kapcsolatba hozható zeneművet is írt, a *Turmglockenspiel über Themen aus Beethovens Neunter Symphonie for carillont* (1958), a *Variations on a Theme by Beethovent* (Op. 8, 1930), és a *Heilsuheimt* címűt kórusra (1965) Ludwig van Beethoven, Op. 132-es vonósnégyesének második tétele alapján.

A vonósok szeretete Leifs zeneszerzői eszköztárában a vonós-tremolók, a zenei örökség megbecsülése pedig – többek között – a párhuzamos kvintek (tvísöngur) használatában mutatja meg magát. A lassú építkezés és a gyakran drámai, már-már „primitív” hang használata szintén jellemző, amely eszközöket jelentős számú, nagy apparátust megmozgató művén kívül 32 dalában is megfigyelhetünk. A dalokra – amelyek között népdalfeldolgozások is vannak –, általánosan jellemző még az érzelmek széles skálájának bemutatása, a mély lelki tartalom, és a rendkívüli expresszivitás, amelyet a zeneszerző vokális műveiben szinte túlfeszített, néhol igen magasra komponált énekszólam is „megtámogat”.

Az előbbieken említett, Leifsre jellemző zeneszerzői paletta jó néhány színét „láthatjuk” a *Three Icelandic Hymns – Kirkjulög (Templom dal – Három Himnusz, op. 12a)* című „ciklus”-ban, amelyet Leifs viszonylag korán, 1929-ben írt. A három himnusz 3 középkori ima feldolgozása, s mindhárom dal szövege Hallgrímur Pétursson (1614–1674), az ismert izlandi költő és pap alkotása. A himnuszok hűen tükrözik a tvísöngur és úgy vélem közülük legalább kettő a rímur jellemzőit is, és egyszerűségükben is jelentős alkotások.

Szövegük a következő:

I. *Vertu, guð faðir (Légy Isten Atyám)*

Légy Isten Atyám, az én kedves Atyám, és szabadíts meg Jézus nevében.

A Te kezéd vezet engem, ó, Uram, úgy kint, mint bent, így tudok minden bűnre nemet mondani.

II. *Alt eins og blómstrið eina (Úgy, mint egy virág)*

Úgy, mint egy virág kinyílik a lágy réten, szép, tiszta fogantatásban, rögtön a nap reggelén,
Majd szemeiből hirtelen víz patakzik, ami mindent megtisztít,

Fények és vér folyik rajtuk keresztül, s az emberélet hamarosan véget ér.

III. *Upp, upp minsál (Fel, fel én lelkem)*

Fel, fel, én lelkem és minden létezésem!

Fel szívem és hangom velem!

Ész és nyelv, segítsetek.

Urunkról, hogy megemlékezhessek!⁷

A három opusz közül az első gyermekhangra, egészen pontosan fiúszopránra íródott, a második szintén előadható két férfihanggal, orgonakíséret nélkül, a harmadik „dal” viszont ilyen, az előzőekhez hasonlatos előadói utasítást nem tartalmaz. A szöveg, témáját tekintve három részre tagolható. Az első himnusz egy Istenhez szóló ima, amelyben Jézushoz, a Megváltóhoz is fohászkodik az előadó, a második az emberi lét rövidegét és fájdalmát írja le, a harmadik pedig egy Istent dicsőítő ének.

A himnuszokban fellelhető Leifs zeneszerzői eszköztárából a lassú építkezés, és a gyakran drámai, már-már „primitív” hang használata is. A lassú építkezés ez esetben a három rész összevetése után lesz szembetűnő, a drámaiság különösen az első és második részben hallható, úgy, mint a primitív hang is, ami Leifs esetében nem kezdetlegest, hanem sokkal inkább ősi erejűt és egyszerűt, és valamilyen módon „világon kívülit” jelent.

A szövegek közül az első részé: *Vertu, guð faðir (Légy Isten Atyám)* és a harmadiké: *Upp, upp, mín sál (Fel, fel én lelkem)* utal vissza a rímur szerkezetére annyiban, hogy mindkét vers négy soros. A harmadik összes sora, úgy, mint a rímur-re általában jellemző trocheus-sorok, mindvégig nyolc szótagból áll, míg az első szerkezetében az utolsó sor csonka, azaz hét szótagos. Az a „rímur-eszköz”, ami mindhárom részből kimaradt, az alliterációk használata.

A darab hármas egysége visszautalhat a Szentháromságra, akár azért is, mivel a három himnusz zenei felépítése úgy különbözik, hogy ugyanakkor egységes is marad. Egységüket – különösen az első és második himnusz esetében – a tvíöngur-szerű kíséret, vagy épp a második és harmadik rész látszólagos hangnemi egyezése hangsúlyozza,⁸ ill. az, hogy mind a három részlet azonos lüktetésű, azaz többnyire 3/4-ben íródott. (A második részletben 2/4 is előfordul.)

A tvíöngur-szerű orgonakíséret önmagában, csupaszon is érdekes lehet, ám Leifs továbbfejleszti, árnyaltabbá teszi az eszközt oly módon, hogy a kíséret az első részben „meglágyul”, azaz ritmikailag kilép a metronómszerű lüktetésből – nyilván, mert az énekszólam egy ima –, ám a második rész kísérete könyörtelenül egyformának és keménynek tűnik, s a ridegséget az első részhez képest monotonná váló énekszólam is hangsúlyozza.

Jón Leifs gondolkodásbeli, zeneszerzői nagyságát bizonyítja az, hogy bizonyos azonosságok ellenére a darab minden részlete más. Nem zenei szerkezetét tekintve, mivel a

⁷ A szöveget a dolgozat írója fordította.

⁸ Mindkét himnusz előjegyzése 5 bé, ám a második himnuszban a „ré” a tonika.

harmadik himnusz szabályos 2X4+4-es periódus, az első himnusz pedig 4+4 és 4+5 ütemből áll, és csak a második darab felépítése más. A második rész, az *Alt eins og (Úgy, mint egy virág)* szerkezete ugyanis 4+3, 4+3, 4+3 és 4+4-es részekre osztható, ill. erre az egy részletre jellemző csupán a 3/4 és a 2/4 váltakozása is.

A metrikus egység pont a ciklus közepén bomlik fel, ami azért lehet érdekes, mivel a második himnusz szól az emberi lét nehézségeiről, mintegy bemutatva és középpontba helyezve az ember élethosszig tartó botladozását. Nem lehet véletlen, hogy ennek a darabnak a tempó, ill. előadási jelzete *Molto adagio, funebre, ma tranquillo*, ami jelzésértékű, legalábbis Jón Leifs életét tekintve.

A ciklus felépítése előadási utasításait tekintve is izgalmas. Az első rész egy ima és *Molto intimo, Andante espressivo, ma non troppo* előadói utasítást ad. A második egy gyászdal, amelynek kicsit több mint egy oktáv (nona: d-esz) hangterjedelmű dallama, előadása, lüktetésbeli ingadozása, hangnemének – az első részhez mérten – nyolckvintes zuhanása (3 keresztből 5 bébe) hirtelen drámába lök minket. Végül a harmadik rész *Maestoso, ma animato* előadása méltóságosan és hittel mutatja meg a reményt, egy hangos, dicsőítő, emelkedett laudáció formájában, amelynek érdekessége, hogy a második rész előjegyzése megmarad. Ez olvastomban annyit jelent, hogy az ártatlanság elveszett, a harc megharcoltatott, de van remény. Isten él.

Jón Leifs ciklusának mindhárom himnusza hűen tükrözi a szöveg tartalmát, visszautal a múltra, s megvillantja a jövőt. Így fonódik egybe több évszázad, így adja meg a zeneszerző a tiszteletet az ősöknek, dicsőíti Istent, s ünnepli a létezést, mégoly nehéz is.

Befejezés

Jón Leifs *Kirkjúlög* című darabja először hangzik fel Magyarországon, teljes egészében, 2018. 11. 21-én. A magyar bemutató egyik, nem titkolt célja az, hogy bevezessen a honi zenei és műveltségi köztudatba egy, a magyartól jelentősen különböző hangi világot, lelkiséget és gondolkodásmódot, és megismertesse a hallgatót egy egzotikus, érdekes „galaxissal”. Egy világgal, ahol a könnyek kemények, akár a kövek.⁹

A ciklus előadása

Énekel: a dolgozat szerzője. **Zongorán kísér:** Prof. Dr. Maczelka Noémi egyetemi tanár.

⁹ Utalás a Jón Leifs életéről készült 1995-ös film címére: *Tár úr steini (Könnyek kövekből)*.

Képek, dokumentumok

Jón Leifs az íróasztalánál.

Jón Leifs népdalgyűjtés közben. Sajtóközlés: 1934, Izland.

Gleð-ur lýð - i gró-in hlið grass i við - a saln - um,
 veð - ur - blið-an var - ir þýð Vatns i frið - a daln - um.

Példa a rímur, a kvæðaskapur és a modális hangsor népzenei megjelenésére.

Bjarni Þorsteinsson gyűjtése, *Kvæðalög (Versdalok)*.

Hiányos lokriszi hangsor, diatonikus dó-végződéssel.

Ugyanaz a dal Bjarni Þorsteinsson lejegyzésében.

Vatnsdælinga-, „stemma“.

Bassus
 Gleð-ur lýð - i gró-in hlið grass i við - a
 veð - ur - blið - an var - ir þýð Vatns i frið - a

Tenor
 saln - - - um,
 daln - - - um.

Izland első fúvószenekara, a Lúðurpeytarafélag Reykjavíkur (ejtsd: Lúdúrpejtáráfélag Rejkjavíkur) 1876-ban, az alapítás évében.

Sveinbjörn Sveinbjörnsson (1847–1927).

Sigvaldi Kaldalóns (1881–1946), Emil Thoroddsen (1898–1944), Björgvin Guðmundsson (1891–1961).

**Halldór Laxness (Halldór Guðjónsson, 1902–1998), Izland Nobel–díjas költője és
Páll Ísolfsson (1893–1974) zeneszerző.**

**Izlandi zeneszerző hölgyek. Jórunn Viðar (1918–2017), Selma Kaldalóns (1919–1984),
María Sigríður Brynjólfssdóttir (1919–2005).**

Jórunn Viðar

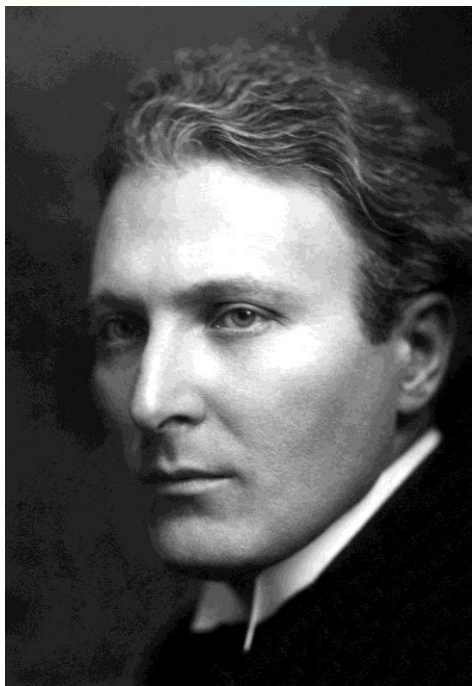

Selma Kaldalóns, Sigvaldi Kaldalóns lánya

María Sigríður Brynjólfssdóttir

Jón Leifs egyik lipcsei zeneszerzés tanára: Szendrei Aladár (Alfréd, 1884–1976).

Az izlandi természet, Leifs műveinek ihletője. A Hekla, a Geysír, és a Dettifoss.

Irodalom

1. Varga Ildikó Rita Anna, *Mesés izlandi hangszerek*, Eredeti közlés: *Gramofon.hu*, 2014. 06. 26., <https://www.gramofon.hu/archivum/meses-izlandi-hangszerek>, hozzáférés: 2018. 11. 14., 18:16.
2. Jón Leifs við skrifborð in *Ísmús, Íslenskur musik&Menningararfur*, <https://www.ismus.is/i/document/uid-11fdb30-0ae2-44f6-8153-9b19901fba97>, hozzáférés: 2018. 11. 14., 18:20.
3. Jón Leifs hljóðritar kvæðamennina Björn Friðriksson og Jósep Húnfjörð in *Ísmús, Íslenskur musik&Menningararfur*, <https://www.ismus.is/i/document/uid-dda0042d-8fcc-41f3-b2be-c4bf50920568>, hozzáférés: 2018. 11. 14., 18:21.
4. Dal Bjarni Þorsteinsson feldolgozásában in *Ísmús, Íslenskur musik&Menningararfur*, <https://www.ismus.is/i/bookpage/uid-2442033b-2b54-4a2b-97f6-c22897e52c81>, hozzáférés: 2018. 11. 14., 18:44.
5. Lúðurþeytarafélag Reykjavíkur (1876 – um 1916) in *Glatkistan*, https://glatkistan.com/2015/01/19/ludurtheytarafelag_reykjavikur/, hozzáférés: 2018. 11. 14., 19:29.
6. Sveinbjörn Sveinbjörnsson 1847-1927 in *Worldcat*, <http://www.worldcat.org/identities/lccn-nr96028823/>, hozzáférés: 2018. 11. 14., 20:36.
7. *II Tímabilið 1800 – 1900: Sveinbjörn Sveinbjörnsson (1847 - 1927) in Tónlistarsaga Reykjavíkur með inngangi um sögu sönglífs í landinu frá því land byggðist eftir Baldur Andrésson*, http://www.musik.is/Baldur/TsagaRvk/1800-1900/til1900_7.html, hozzáférés: 2018. 11. 14., 20:39.
8. *Briefly About History of Icelandic Music in The Árni Magnússon Institute for Icelandic Studies*, http://www.arnastofnun.is/page/briefly_about_history_of_icelandic_music, hozzáférés: 2018. 11. 14., 21:00.
9. *Szendrei, Aladár* in *Encyclopedia.com*, <https://www.encyclopedia.com/arts/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/szendrei-aladar>, hozzáférés: 2018. 11. 14., 23:13.

10. Alex Ross, *The Life of Leifs*, <https://www.newyorker.com/culture/alex-ross/the-life-of-leifs>, hozzáférés: 2018. 11. 15., 7:39.
11. Dr Barry Thor L. Whitney & Hjálmar Ragnarsson, *Jón Leifs (1899-1968)*, <http://www.pytheasmusic.org/leifs.html>, hozzáférés: 2018. 11. 15., 9:49.
12. *Jón Leifs - Complete Songs*, <http://bis.se/composer/leifs-jon/jon-leifs-complete-songs>, hozzáf.: 2018. 11. 15., 10:16.
13. *Artist Biography by Robert Cummings*, <https://www.allmusic.com/artist/j%C3%B3n-leifs-mn0002149366/biography>, hozzáf.: 2018. 11. 15., 10:19.
14. *Jón Leifs (1899-1968), Iceland*, <https://nunanow.com/artists/jon-leifs-1899-1968/>, hozzáférés: 2018. 11. 15., 10:21.
15. *Tár úr steini*, Hilmar Oddson filmje Jón Leifs életéről.
16. Gréta Sigríður Einarsdóttir, *EVERYTHING YOU NEED TO KNOW ABOUT HALLDÓR LAXNESS, ICELAND'S ONLY NOBEL LAUREATE (SO FAR)*, <https://www.whatson.is/everything-you-need-to-know-about-halldor-laxness-icelands-only-nobel-laureate-so-far/>, hozzáférés: 2018. 11. 15., 16:20.
17. *Jón Leif*, in *Andvari*, p. 9., http://timarit.is/view_page_init.jsp?issId=292760&pageId=4313529, hozzáférés: 2018. 11. 15., 16:30.
18. Romana A. Ribič, *Contemporary music of Iceland in the post-romantic period: Jórunn Viðar (Jórunn Viðar, Reykjavik, Iceland, 1918)*, http://www.newsound.org.rs/pdf/en/ns46/12_Romana_Ribic.pdf, hozzáférés: 2018. 11. 15., 17:21.
19. *María Sigríður Brynjólfsdóttir* in *mbl.is*, 2005. március 4., <https://www.mbl.is/greinasafn/grein/1004835/>, hozzáférés: 2018. 11. 15., 17:48.

A képek forrásai

1. Jón Leifs az íróasztalánál.

Jón Leifs við skrifborð in Ísmús,

<https://www.ismus.is/i/document/uid-11fdb30-0ae2-44f6-8153-9b19901fba97>,

hozzáférés: 2018. 11. 14., 18:20.

2. Jón Leifs népdalgyűjtés közben. Sajtóközlés: 1934, Izland.

Jón Leifs hljóðritar kvæðamennina Björn Friðriksson og Jósep Húnfjörð in Ísmús, Íslenskur musik&Menningararfur,

<https://www.ismus.is/i/document/uid-dda0042d-8fcc-41f3-b2be-c4bf50920568>,

hozzáférés: 2018. 11. 14., 18:21.

3. Példa a rímur, a kvæðaskapur és a modális hangsor népzenei megjelenésére.

Varga Ildikó Rita Anna, *Mesés izlandi hangszerek*, Eredeti közlés: *Gramofon.hu*, 2014. 06. 26.,

<https://www.gramofon.hu/archivum/meses-izlandi-hangszerek>, hozzáférés: 2018. 11. 14., 18:16.

4. Ugyanaz a dal Bjarni Þorsteinsson lejegyzésében.

Dal Bjarni Þorsteinsson feldolgozásában in Ísmús, Íslenskur musik&Menningararfur,

<https://www.ismus.is/i/bookpage/uid-2442033b-2b54-4a2b-97f6-c22897e52c81>,

hozzáférés: 2018. 11. 14., 18:44.

5. Izland első fúvószenekara, a Lúðurþeytarafélag Reykjavíkur (ejtsd:

Lúðurþeytarafélag Rejkjávíkür) 1876-ban, az alapítás évében.

Lúðurþeytarafélag Reykjavíkur (1876 – um 1916) in Glatkistan,

https://glatkistan.com/2015/01/19/ludurtheytarafelag_reykjavikur/, hozzáférés: 2018. 11. 14., 19:29.

6. Sveinbjörn Sveinbjörnsson (1847–1927).

II Tímabilið 1800 – 1900: Sveinbjörn Sveinbjörnsson (1847 – 1927) in Tónlistarsaga Reykjavíkur með inngangi um sögu sönglífs í landinu frá því land byggðist eftir Baldur Andrésson,

http://www.musik.is/Baldur/TsagaRvk/1800-1900/til1900_7.html, hozzáférés: 2018. 11. 14., 20:39.

7. Sigvaldi Kaldalóns (1881–1946), Emil Thoroddsen (1898–1944), Björgvin Guðmundsson (1891–1961).

https://landsbokasafn.is/uploads/Kaldalons_skra_16.pdf,

http://www.musik.is/Baldur/TsagaRvk/1900-1930/til1930_13.html,

https://glatkistan.com/2015/01/19/bjorgvin_gudmundsson/.

A hozzáférés ideje: 2018. 11. 15., 12:29, 12:33, 12:40.

8. Halldór Laxness (Halldór Guðjónsson, 1902–1998), Izland Nobel-díjas költője és Páll Ísolfsson (1893–1974) zeneszerző.

<https://www.whatson.is/everything-you-need-to-know-about-halldor-laxness-icelands-only-nobel-laureate-so-far/>, hozzáférés: 2018. 11. 15., 11:29.

9. Izlandi zeneszerző hölgyek. Jórunn Víðar (1918–2017), Selma Kaldalóns (1919–1984), María Sigríður Brynjólfssdóttir (1919–2005).

<https://knuz.wordpress.com/2014/12/13/13-desember-i-joladagatalinu-er-jorunn-vidar/>,

<https://www.facebook.com/pg/Selma-Kaldal%C3%B3ns-t%C3%B3nsk%C3%A1ld-334249539927138/posts/>,

<https://www.mbl.is/greinasafn/grein/1004835/>,

hozzáférés: 2018. 11. 15., 13:11, 13:13, 13:15.

10. Jón Leifs egyik lipcsei zeneszerzés tanára: Szendrei Aladár (Alfréd, 1884–1976).

Szendrei, Aladár in *Encyclopedia.com*,

<https://www.encyclopedia.com/arts/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/szendrei-aladar>,

hozzáférés: 2018. 11. 14., 23:13.

11. Az izlandi természet, Leifs műveinek ihletője. A Hekla, a Geysír, és a Dettifoss.

<https://www.bookmundi.com/t/hekla-volcano-in-iceland>,

<https://www.flickr.com/photos/rankinb/13332924273>,

<http://www.diamondcircle.is/dettifoss/>,

hozzáférés: 2018. 11. 15., 13:36, 13:40, 13:41.

Zenei illusztrációk

1. Jón Leifs: *Requiem*, <https://www.youtube.com/watch?v=dvlOcv-rrJI>, hozzáférés: 2018. 11. 15., 15:43. (Részlet.)
2. Jón Leifs: *Hekla*, <https://www.youtube.com/watch?v=-AQ24wuyIqI>, hozzáférés: 2018. 11. 15., 15:40.

A ciklus előadása

Énekel: a dolgozat szerzője. **Zongorán kísér:** Prof. Dr. Maczelka Noémi egyetemi tanár.